بسمه تعالی

امتحانِ میان‌ترمِ مکانیکِ آماریِ پیش‌رفته — دانشگاهِ الزهرا— آذرِ ۱۳۸۲

استفاده از جزوه و هر کتابِ دیگری غیر از کتابِ Pathria ممنوع است.

۱— گازی شاملِ N اتم به جرمِ m در دمایِ T در پتانسیلِ

$$V(x,y,z) = \begin{cases} ax^2 + by^2 + mgz & z \geq 0 \\ \infty & z \leq 0 \end{cases}$$

قرار دارد.
الف — انرژیِ کلِ گاز چه‌قدر است؟
ب — ظرفیتِ گرماییِ گاز چه‌قدر است؟

حل—الف — در محاسبه‌یِ انرژیِ کل ابتدا انرژیِ متوسطِ هر کدام از اتم‌ها را به دست می‌آوریم. برایِ محاسبه‌یِ انرژیِ متوسطِ هر کدام از اتم‌ها لازم است متوسطِ

$$E = \frac{p_x^2}{2m} + \frac{p_y^2}{2m} + \frac{p_z^2}{2m} + ax^2 + by^2 + mgz$$

را به دست آوریم. متوسطِ پنج جمله‌یِ اول به سادگی از قضیه‌یِ هم‌پارش به دست می‌آید و متوسطِ جمله‌یِ آخر عبارت است از

$$\overline{mgz} = \frac{\int_0^\infty dz\ mgze^{-\beta mgz}}{\int_0^\infty dz\ e^{-\beta mgz}} = kT$$

بنا بر این انرژیِ کل عبارت است از

$$U = N\overline{E} = N(kT + 5\frac{kT}{2}) = \frac{7NkT}{2}$$

ب —

$$C = \frac{\partial U}{\partial T} = \frac{7Nk}{2}$$

۲– یک ملکولِ DNA شاملِ دو رشته اتم است که مطابقِ شکلِ زیر با N اتصال به هم مربوط‌اَند. دمایِ سیستم T است.

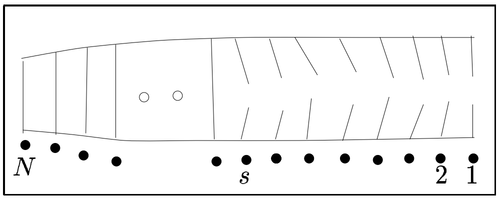

هر اتصال تنها وقتی بریده می‌شود که تمامِ اتصال‌هایِ سمتِ راستِ آن بریده شده باشند. ملکولِ نشان داده شده در شکل در حالتِ s اتصالِ بریده است. برایِ بریدن هر اتصال انرژیِ ϵ لازم است. رابطه‌ای برایِ تعداد متوسطِ اتصال‌هایی که بریده نشده‌اند به دست آورید.

حل – به ازایِ هر اتصالِ بریده انرژیِ ϵ لازم است و حداکثر انرژیِ لازم $N\epsilon$ است. تابعِ پارش عبارت است از

$$Q = \sum_{n=0}^{\infty} e^{-\beta n\epsilon} = \frac{1 - e^{-\beta(N+1)\epsilon}}{1 - e^{-\beta\epsilon}}$$

انرژیِ متوسط برابراست با

$$\begin{aligned} \bar{E} &= \sum_{n=0}^{N} n\epsilon e^{-\beta n\epsilon} = -\frac{\partial Q}{\partial \beta} \\ &= \epsilon \frac{(N+1)e^{-\beta(N+1)\epsilon} - Ne^{-\beta(N+2)\epsilon} - e^{-\beta\epsilon}}{(1 - e^{-\beta\epsilon})^2} \end{aligned} \tag{۱}$$

تعدادِ متوسطِ اتصال‌هایِ بریده شده

$$\bar{s} = \frac{\bar{E}}{N} = \frac{(N+1)e^{-\beta(N+1)\epsilon} - Ne^{-\beta(N+2)\epsilon} - e^{-\beta\epsilon}}{(1 - e^{-\beta\epsilon})^2}.$$

و تعدادِ متوسطِ اتصال‌هایِ بریده نشده برابر است با

$$N - \bar{s} = N - \frac{\bar{E}}{N}$$

۳—**الف**— بردار $\vec{\mathbf{A}}$ با طولی ثابت در نظر بگیرید. زاویه‌ای که این بردار با محورِ x می‌سازد را θ می‌گیریم. فرض کنید θ کاملاً تصادفی باشد. احتمالِ آن که مولفه‌ی x ِ بردار بینِ $\mathbf{A}_x$ و $\mathbf{A}_x + \mathrm{d}\mathbf{A}_x$ باشد چقدر است؟

یک زنجیره‌ی پلیمر شاملِ $N \gg 1$ قطعه است که طولِ هر کدام d است. هر قطعه آزادانه می‌تواند دوران کند. دمای سیستم T است.

ب— متوسطِ طولِ پلیمر $\overline{R}$ و متوسطِ مجذورِ طولِ پلیمر $\overline{R^2}$ را به دست آورید.

ج— فرض کنید در زنجیره‌ی بخشِ قبل نیروی f به دو انتهای آن وارد می‌شود. متوسطِ مجذورِ طولِ پلیمر $\overline{R^2}$ را به دست آورید.

د— انتروپی مربوط به بخشِ (ب) را به دست آورید.

ه— زنجیره‌ی بخشِ (الف) را از یک سرش در یک میدانِ گرانشی ثابت آویزان کرده‌ایم. جرمِ هر قطعه از پلیمر m است. متوسطِ طولِ پلیمر $\overline{R}$ بر حسبِ دما چیست؟

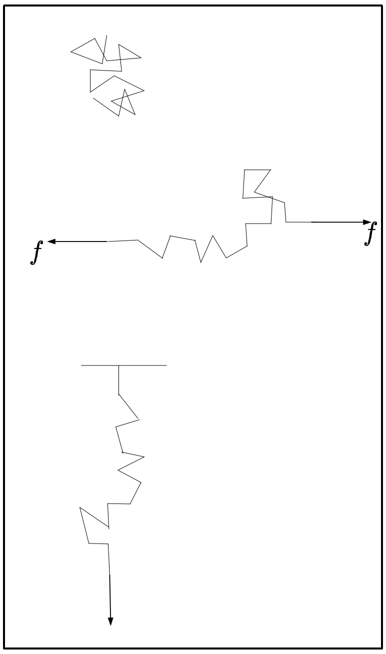

حل— **الف**— در صورتِ مسئله آمده است که θ کاملاً تصادفی است، بنا بر این احتمالِ آن که زاویه‌ی $\vec{\mathbf{A}}$ با محورِ x بینِ θ و $\theta + \mathrm{d}\theta$ باشد برابر است با

$$\rho(\theta)d\theta = \frac{1}{2\pi}d\theta.$$

اما $\mathbf{A}_x = \mathbf{A}\cos\theta$ است و $\mathrm{d}\mathbf{A}_x = \mathbf{A}\sin\theta\mathrm{d}\theta$. احتمالِ آن که $\mathbf{A}_x$ بینِ $\mathbf{A}_x$ و $\mathbf{A}_x + \mathrm{d}\mathbf{A}_x$ باشد، عبارت است از

$$\Gamma(A_x)dA_x = 2\frac{1}{2\pi}\frac{dA_x}{|A\sin\theta|} = \frac{dA_x}{\pi|A\sin\theta|}.$$

علامتِ قدرِ مطلق براي آن است که احتمال باید مثبت باشد و ضریبِ 2 به خاطرِ آن است که هر مقدارِ $\mathbf{A}_x$ به ازاي دو مقدارِ θ می‌تواند رخ دهد. مقدارِ متوسطِ $\mathbf{A}_x$ برابر است با

$$\overline{A_x} = \int_0^A A_x \Gamma(A_x) dA_x = \int_0^{2\pi} A \sin\theta \frac{d\theta}{\pi} = 0$$

براي برداری که در دو بعد است

$$\overline{A_x^2} = \frac{1}{2}\overline{A^2} = \frac{1}{2}A^2$$

ب– طولِ کلِ پلیمر $\vec{R}$ برابر است با

$$\vec{R} = \vec{r}_1 + \vec{r}_2 + \cdots + \vec{r}_N.$$

و طولِ متوسط پلیمر $\bar{R}$، با جمعِ طولِ متوسطِ همه‌يِ قطعه‌ها برابر است.

$$\overline{\vec{R}} = \overline{\vec{r}_1} + \overline{\vec{r}_2} + \cdots + \overline{\vec{r}_N} = N\overline{\vec{r}}.$$

اما با استفاده از نتیجه‌يِ بخشِ (الف)

$$\overline{\vec{r}} = \hat{i}\ \bar{x} + \hat{j}\ \bar{y} + \hat{k}\ \bar{z} = 0.$$

بنا بر این

$$\overline{\vec{R}} = N\overline{\vec{r}} = 0$$

و

$$\overline{R^2} = Nd^2.$$

ج– انرژيِ پتانسیلِ پلیمر برابر است با

$$V = -\vec{f}\cdot\vec{R} = -f(d\cos\theta_1 + d\cos\theta_2 + \cdots + d\cos\theta_N).$$

تابعِ پارش برابر است با

$$\begin{aligned} Q_N &= \sum_{\{\theta_i\}} \prod_{i=1}^N e^{\beta f d\cos\theta_i} = \prod_{i=1}^N \left[\sum_{\theta_i} e^{\beta f d \cos\theta_i}\right] \\ &= \left(\int_0^{2\pi}\int_0^{\pi} d\phi\ \sin\theta d\theta e^{\beta f d\cos\theta}\right)^N \\ &= \left(4\pi\frac{\sinh(\beta f d)}{\beta f d}\right)^N, \end{aligned} \qquad (۲)$$

طولِ متوسط پلیمر $\bar{R}$ از رابطه‌ي زیر به دست می‌آید.

$$\begin{aligned}\bar{R} &= \frac{1}{\beta}\frac{\partial}{\partial f}\ln Q_N = N\langle d\cos\theta\rangle \\ &= Nd\left[\coth(\beta fd) - \frac{1}{\beta fd}\right] = NdL(\beta fd). \qquad (۳)\end{aligned}$$

متوسطِ مجذورِ طولِ پلیمر $\overline{R^2}$ نیز از رابطه‌ي زیر به دست می‌آید.

$$\begin{aligned}\overline{R^2} &= \langle(d\cos\theta_1 + d\cos\theta_2 + \cdots d\cos\theta_N)^2\rangle \\ &= N\langle d^2\cos^2\theta\rangle + 2\frac{N(N-1)}{2}\langle d\cos\theta\rangle^2 \\ &= Nd^2[1 - \frac{2\coth(\beta fd)}{\beta fd} + \frac{2}{\beta^2 f^2 d^2}] \\ &\quad + N(N-1)d^2[\coth(\beta fd) - \frac{1}{\beta fd}]^2 \\ &= Nd^2[1 - \frac{2}{\beta fd}L(\beta fd)] + N(N-1)d^2L^2(\beta fd) \qquad (۴)\end{aligned}$$

در دماهای خیلی کوچک و یا نیروي fِ بزرگ $kT \ll fd$

$$\begin{aligned}\bar{R} &= Nd \\ \overline{R^2} &= Nd^2, \qquad (۵)\end{aligned}$$

و براي دماهای خیلی بزرگ و یا نیروي fِ کوچک $kT \gg fd$

$$\begin{aligned}\bar{R} &= \frac{\beta Nfd^2}{3} \\ \overline{R^2} &= \frac{Nd^2}{3}, \qquad (٦)\end{aligned}$$

در این محاسبات از بسطِ تابعِ لانژون که در کتابِ Pathria هم بحث آن شده‌است، استفاده کرده‌ایم.

د– انرژيِ آزاد A عبارت است از

$$A = -kT\ln Q_N \quad = -NkT\ln\left(4\pi\frac{\sinh(\beta fd)}{\beta fd}\right), \qquad (۷)$$

و انتروپی از رابطه‌ي زیر به دست می‌آید.

$$S = -(\frac{\partial A}{\partial T})_f = Nk\ln \quad = -NkT\ln\left(4\pi\frac{\sinh(\beta fd)}{\beta fd}\right) - Nk\beta fdL(\beta fd). \qquad (۸)$$

ه– انرژيِ پتانسیلِ گرانشيِ پلیمر عبارت است از

$$V = -NmgZ_{cm}$$

اگر انتهایِ قطعه‌یِ k اُم را z_k بگیریم، مرکزِ جرمِ هر قطعه در $(z_{k-1}+z_k)/2$ است. از طرفِ دیگر $z_k = z_{k-1} + d\cos\theta_k/2$. پس مرکزِ جرمِ کل از رابطه‌یِ زیر به دست می‌آید.

$$\begin{aligned}
Z_{cm} &= \frac{1}{N}\{\frac{0+z_1}{2} + \frac{z_1+z_2}{2} + \cdots + \frac{z_{N-1}+z_N}{2}\} \\
&= \frac{1}{N}\{\frac{d}{2}\cos\theta_1 + \frac{d}{2}(\cos\theta_1+\cos\theta_2) \\
&\quad + \frac{d}{2}(\cos\theta_1+\cos\theta_2+\cos\theta_3) + \cdots\} \\
&= \frac{d}{2N}\{N\cos\theta_1 + (N-1)\cos\theta_2 + \cdots + \cos\theta_N\} \\
&= \frac{d}{2N}\sum_{k=1}^{N}(N-k+1)\cos\theta_k. \qquad (۹)
\end{aligned}$$

تابعِ پارش نیز عبارت است از

$$\begin{aligned}
Q_N &= \prod_{k=1}^{N}\int_0^{\pi} 2\pi\sin\theta d\theta e^{\beta mgd(N-k+1)\cos\theta/2} \\
&= \prod_{k=1}^{N}\frac{4\pi\sinh[\beta mgd(N-k+1)/2]}{\beta mgd(N-k+1)/2} \\
&= (4\pi)^N e^{\sum_{k=1}^{N}\ln\{\frac{\sinh[\beta mgd(N-k+1)/2]}{\beta mgd(N-k+1)/2}\}} \qquad (۱۰)
\end{aligned}$$

انرژیِ آزاد عبارت است از

$$A = -kT\ln Q_N \approx -NkT\ln 4\pi - kT\int_0^N dX\ln\{\frac{\sinh(\alpha X)}{\alpha X}\} \qquad (۱۱)$$

که در رابطه‌یِ آخر جمعِ گسسته را به انتگرال تبدیل کرده‌ایم. تغییرِ متغیرِ $\alpha := \beta mgd/2$ نیز صورت گرفته است.

$$\begin{aligned}
\bar{R} &= \frac{1}{\beta}\frac{\partial\ln Q_N}{\partial\, mg} \\
&= d\int_0^N dX\frac{\partial}{\partial\alpha}\ln\{\frac{\sinh(\alpha X)}{\alpha X}\} \\
&= d\int_0^N dX\frac{\partial}{\partial X}\ln\{\frac{\sinh(\alpha X)}{\alpha X}\} \\
&= d\ln\{\frac{\sinh(\alpha N)}{\alpha N}\} = d\ln\{\frac{\sinh(\beta mgdN/2)}{\beta mgdN/2}\} \qquad (۱۲)
\end{aligned}$$

۵– مسئله‌ی 3.25 کتابِ Pathria را حل کنید.
حل– تابعِ پارشِ تک‌ذره‌ای عبارت است از

$$Q_1 = \sum_{n=0}^{\infty} e^{-\beta(n+1/2)\hbar\omega+\beta x(n+1/2)^2\hbar\omega}$$

با استفاده از تغییرِ متغیرِ پیش‌نهاد شده در صورتِ مسئله $u := \beta\hbar\omega$ و استفاده از تقریبِ $x \ll 1$ داریم،

$$\begin{aligned} Q_1 &= \sum_{n=0}^{\infty} e^{-\beta(n+1/2)\hbar\omega}[1+\beta x(n+1/2)^2\hbar\omega+\cdots] \\ &= \sum_{k=0}^{\infty} S_k(u)(xu)^k, \end{aligned} \qquad (۱۳)$$

که

$$\begin{aligned} S_0(u) :&= \sum_{n=0}^{\infty} e^{-(n+1/2)u} = \frac{1}{2\sinh(u/2)} \\ S_1(u) :&= \sum_{n=0}^{\infty} e^{-(n+1/2)u}(n+1/2)^2 \\ &= \frac{d^2}{du^2}S_0(u) = \frac{1}{2\sinh(u/2)}[\coth^2(u/2)-1/2] \end{aligned} \qquad (۱۴)$$

در اولین رتبه‌ی تقریب داریم،

$$\begin{aligned} \ln Q_1 &\approx \ln[S_0+xuS_1] = \ln S_0 + \ln[1+xuS_1/S_0] \\ &\approx \ln S_0 + xu(S_1/S_0) = -\ln[2\sinh(u/2)] + (xu/2)[\coth^2(u/2)-1/2] \\ &\approx -\ln[2\sinh(u/2)] + x[\frac{2}{u}+\frac{u}{12}+\frac{u^3}{120}+\cdots] \end{aligned} \qquad (۱۵)$$

انرژیِ سیستم عبارت است از

$$U = -\frac{\partial}{\partial\beta}(\ln Q_N) = -N\frac{\partial}{\partial\beta}(\ln Q_1)$$

بخشی از جواب مربوط به نوسان‌گرِ هماهنگ است و بخشِ اضافی عبارت است از

$$\delta U \approx Nx\hbar\omega[\frac{2}{u^2}-\frac{1}{12}-\frac{u^2}{40}+\cdots]$$

و ظرفیتِ گرمایی نیز دو بخش دارد که بخشی از جواب مربوط به نوسان‌گرِ هماهنگ است و بخشِ اضافی عبارت است از

$$\delta C \approx 4Nkx[\frac{1}{u}+\frac{u^3}{80}+\cdots]$$